

НАРКОМАНІЯ (від грец. *várkē* – зціпеніння, сон, та *μανία* – божевілья, пристрасть, потяг) – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини через зловживання цим засобом або цією речовиною; група хвороб, що виникає внаслідок систематичного, у зростаючій кількості вживання речовин, які включені до затвердженого на офіційному рівні списку наркотиків; хворобливий потяг, пристрасть до вживання наркотичних засобів та психотропних речовин. ВООЗ визначає Н. як стан періодичної або хронічної інтоксикації, шкідливої для людини і суспільства, викликаной неодноразовим вживанням наркотика. В Єдиній Конвенції про наркотичні засоби (1961) зазначається, що Н. – це зло, яке впливає як на окремих індивідів, так і на людство взагалі, становить соціальну та економічну небезпеку як для окремих держав, так і для міжнародного співтовариства. Виокремлюється три осн. фактори (критерії) шкоди, спричиненої наркотиками суспільству: а) соціальний – суспільство втрачає своїх найбільш активних, у розквіті сил громадян, що завдає йому вираженого соціального і економічного збитку; б) медичний – розвивається психічна і фізична залежність від наркотику, завдається шкода і суспільству, і родині, і самому наркоману; в) юридичний – тобто пропозиція світової спільноти переслідувати в кримінальному порядку всіх осіб, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків. У національному законодавстві Н. розглядається як психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речо-

виною (Закон України від 15 лютого 1995 «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів»). У медицині Н. трактується як хвороба людини або група захворювань, для яких характерний потяг до постійного вживання психоактивних речовин унаслідок стійкої психічної й фізичної залежності, з розвитком абстинентного синдрому при відмові від їх вживання. Тому Н. – це психічний розлад, зумовлений залежністю унаслідок зловживання наркотиків та включає одночасно три критерії шкоди – соціальний, медичний та юридичний.

Розвиток Н. відбувається у три стадії: 1) початкова, або звикання, коли змінюється реактивність та формується психічна залежність; 2) середня, або хронічна, коли формується фізична залежність від наркотиків, перебудовується функціональна діяльність організму, порушується нормальна робота його органів і систем, що викликає з часом нестерпно болісні відчуття; 3) пізня, або виснаження, коли руйнуються структури нервової та ін. систем, людина втрачає контроль над своїми вчинками, нездатна аналізувати та адекватно оцінювати свій стан. Проявами Н. є психічна і фізична залежність від цих речовин, а також розвиток абстиненції внаслідок припинення їх прийому. Така залежність характеризується нездатністю стриматись від споживання постійно зростаючої кількості наркотиків. При цьому виникає стійка фізична та психічна залежність від них, що виявляється ураженнями внутрішніх органів, розладами психіки, розвитком абстинентного синдрому (від *abstinentia* – повне утримання від уживання чогось), так

званої ломки у наркоманів. Вживання наркотиків викликає наркотичну ейфорію (від *euphoria* – піднесеність), досягнення якої вимагає з часом усе більшої їх кількості, усі думки зводяться до бажання одержати дедалі більшу дозу наркотиків. Стан залежності від наркотиків характеризується трьома ознаками: непереборним бажанням продовжувати прийом наркотиків; потребою поступово збільшувати дозу; залежністю психічного, а іноді й фізичного характеру від впливу наркотиків.

Синдром Н. виникає у результаті прийняття наркотичного засобу, незалежно від того, відбувається це випадково або після систематичного вживання. Етапи проходження цього процесу в основному є такими: 1) початкова ейфорія, часто дуже короткочасна. Вона характерна для окремих наркотичних речовин (особливо морфію й опіуму), а не для всіх наркотичних засобів. У стані підвищеної дратівливості, вигадливих і часто еротичних уявлень людина втрачає контроль над собою; 2) толерантність, яка має тимчасовий характер. Це явище пояснюється реакцією організму на дію тієї самої дози речовини, прийнятої неодноразово. Поступово організм реагує слабкіше; 3) залежність або нездоланна тяга до прийняття чергової дози наркотику. Більшість дослідників приходять до висновку, що залежність – явище як фізичне, так і психічне; 4) абстиненція (синдром відібрания) відбувається звичайно через 12–48 годин після припинення прийняття наркотику. Наркоман не може переносити цей стан, що викликає в нього нервові розлади, тахікардію, спазми, блювоту, діарею, слинотечу, підвищену секрецію залоз. При цьому

в особи виникає нав'язливе бажання знайти наркотичну речовину за будь-яку ціну. Залежно від особливостей і видів наркотичної речовини, яка є предметом зловживання, виділяють окремі різновиди залежностей та наркоманій – гашишна, кокаїнова, морфінна та ін. Трапляються випадки полінаркоманії – різновид наркоманії, коли хворий одночасно або попеременно вживає два або більше наркотичних засобів.

Лит.: Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. К., 1998; Наркотики: социальные, медицинские и правовые аспекты / И. Н. Кузнецов, С. К. Купрейчик. Минск, 2001; Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам. К., 2006; Шевчук О. М. Державний контроль за обігом наркотиків. Х., 2015; Наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори / уклад.: В. Ю. Шепітько, А. М. Полях, Н. К. Макаренко, Г. П. Петюнін. Х., 2016.

В. М. Шевчук.

НАРКОТИКИ (засоби наркотичні, речовини наркотичні) (від грец. *наркωτικός* – пригнічувальний) – сильної дії речовини, переважно рослинного походження, що пригнічують, паралізують або збуджують ЦНС людини. Н. – субстанції природних чи штучних речовин, які здатні викликати фізичну і психічну залежність. Н. можуть створювати штучне підняття настрою чи надмірну сонливість або ейфорію (незвичайну веселість), порушення свідомості. Н. кваліфіковані в міжнародних конвенціях як небезпечні для здоров'я населення у разі зловживання ними. Н. віднесені до зазначеної категорії Комітетом з контролю за наркотиками при МОЗ України. У медицині використо-

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2
В27

Редакційна колегія 20-го тому:

В. Ю. Шепітько (голова),
В. А. Журавель (заступник голови),
В. О. Коновалова, В. В. Тіщенко,
В. М. Шевчук, Б. В. Щур

В27 Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .
ISBN 978-966-937-048-8

Т. 20 : Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія / редкол.: В. Ю. Шепітько (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 952 с. : іл.

ISBN 978-966-937-250-5

Видання є систематизованим зведенням про поняття, категорії, теорії та вчення криміналістики, судової експертизи та юридичної психології, їх окремі засоби, прийоми, методи та рекомендації. Розглядається теоретико-методологічне підґрунтя наукових концепцій та практика реалізації криміналістичних, психологічних та експертних методів, методик і технологій. Наводяться відомості про наукові та інші видання з криміналістики, судової експертизи та юридичної психології. Надаються довідкові дані про відомих українських та зарубіжних учених.

Розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, співробітників органів кримінальної юстиції, судових експертів, судових психологів, а також усіх, хто цікавиться проблемами криміналістики, судової експертизи та юридичної психології.

УДК 340(477)(031)
ББК 67(4УКР)я2

ISBN 978-966-937-250-5 (т. 20)
ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018
© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2018
© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018
© Видавництво «Право», 2018